
УДК 343.13(477)

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЗЛОЧИНОМ

Питання щодо реального та повного відшкодування шкоди особам, які стали жертвами злочинних діянь, у теорії кримінального процесу та правозастосовній діяльності, небезпідставно віднесені до найбільш значущих. У зв'язку з тим, щорічно 22 лютого світова спільнота відзначає Міжнародний день захисту жертв злочинів. Цього дня у 1990 р. Уряд Великобританії прийняв «Хартію жертв злочинів», де детально окреслені зміни, що відбулися в законодавстві та судовій практиці щодо питань забезпечення безпеки та соціальної допомоги особам, які постраждали від злочинних посягань.

Історичний екскурс міжнародних правових норм у досліджуваній сфері логічно розпочати з Загальної декларації прав людини, прийнятої на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) 10 грудня 1948 р., в положеннях якої максимально відображені найбільш важливі загальнолюдські цінності, що забезпечують належний соціальний стан та розвиток кожної особи, дозволяють реалізувати як її права і законні інтереси, так і інтереси суспільства, держави та людства в цілому. Разом з тим, з боку світової спільноти, постійна та пильна увага цим питанням розпочалася з сьомого Конгресу ООН, що відбувся в 1985 р. у м. Мілан. За результатами Конгресу ООН Генеральною Асамблеєю 29 листопада 1985 р. були прийняті такі важливі для захисту прав жертв злочинів документи, як Міланський план дій та Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою. Так, з метою відновлення прав жертв злочинів у п. 4 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою закріплено положення, згідно якого особи, що стали жертвами злочинного діяння та зазнали шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, мають право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію завданих

збитків відповідно до національного законодавства. Прийняття вищевказаного нормативно-правового акта мало принципове значення, оскільки в ньому вперше були зміщені акценти щодо забезпечення прав осіб, відносно яких здійснюється кримінальне переслідування, в сторону, яким в результаті такого діяння було завдано того чи іншого виду шкоди.

У контексті викладеного доречно звернути увагу на окремі положення Мінської конвенції «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах» від 22 січня 1993 р. Так, згідно ч. 2 ст. 72 вказаної конвенції, якщо злочин, за яким порушено кримінальну справу, тягне за собою цивільно-правові вимоги осіб, які зазнали збитків від нього, то за наявності їх клопотання позов про відшкодування шкоди має розглядатися в рамках цієї ж справи.

Законодавство країн романо-германської правової системи в галузі відшкодування шкоди жертвам злочинів містить значну кількість нормативних правових актів, що регулюють цей процес. Зокрема, законодавство Німеччини передбачає різні способи відшкодування, при цьому, вони дещо схоже з вітчизняним кримінальним процесуальним законом. Наприклад, розвинений та діє інститут цивільного позову, що може пред'являтися як в цивільному, так і кримінальному судочинстві.

Певний науковий та прикладний інтерес за своєю сутністю представляє інститут медіації, що застосовується на основі положень кримінального законодавства (§ 46а КК ФРН «Угода особи, яка вчинила діяння, та потерпілого. Відшкодування шкоди»). Сутність його полягає в тому, що при розгляді справи про кримінальний злочин суд може відмовитися від призначення покарання винної особи за наступних умов. Перш за все, якщо особа, яка вчинила злочин, повністю або в значній частині відшкодувала завдані нею збитки чи вчинила належні дії для відшкодування цієї шкоди в найближчому майбутньому. Також, якщо відшкодування призвело до суттєвих особистих витрат винного, то суд може пом'якшити покарання або взагалі відмовитися від нього, але у випадках, коли за скоєний злочин максимально можливе покарання не перевищує одного року позбавлення волі або штрафу в розмірі 360 денних ставок (абз. 1 §49).

Серед законів про захист прав потерпілих, прийнятих в Німеччині, слід виділити «Закон про відшкодування збитків жертвам кримінальних злочинів» 1976 р. Зазначений Закон був прийнятий з метою забезпечення надання державою компенсації особам, які зазнали насильства на території країни.

У свою чергу, зі змісту різних інститутів держав англо-американської правової системи вбачається, що їх особливістю є сформульована та органічно вибудована модель діяльності органів державної влади, що спрямована на надання реальної допомоги жертвам злочинів. Розгляд позовів щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди відбувається в порядку цивільного судочинства на підставі норм деліктного права, де основними джерелами правового регулювання виступають судові прецеденти. Слід зазначити, що законодавство Великобританії передбачає повноцінну компенсацію заподіяної злочином шкоди за рахунок державних асигнувань лише при вчиненні кримінально каранних діянь проти життя та здоров'я. В інших випадках компенсація шкоди жертвам злочинів відбувається за рахунок страхових виплат з різних фондів, що діють, природно, на легітимній основі. У даному випадку, слід виділити спеціальну тарифну схему страхових виплат, яка застосовується в Великобританії на основі Національного кодексу прав потерпілого (The Code of Practice for Victims of Crime). Зазначена схема містить докладний опис підстав, умов та розмірів страхових виплат залежно від обставин конкретного страхового випадку.

За результатами вивчення зарубіжного досвіду досліджуваного інституту, слід констатувати, що більшість розвинених країн розробили та ефективно втілили в життя механізми відновного правосуддя, який дозволяє реально відшкодувати шкоду, заподіяну жертві злочину, незалежно від наявності винної особи або її бажання відшкодувати заподіяну шкоду. Перш за все, це пояснюється тим, що акцент зроблений на відшкодування шкоди безпосередньо за рахунок державних коштів чи виплат страхових сум зі спеціалізованих фондів, або в порядку регресних вимог держави до осіб, винних у злочинному заподіянні шкоди.

Інститут цивільного позову, в яких би формах не втілювався в різних правових системах, заслужено є найдавнішим і усталеним інструментом відновлення порушених прав жертв злочинних посягань та дієвим способом відшкодування заподіяної злочином шкоди.

Одержано 19.10.2018
